

Mrika LIMANI-MYRTAJ

KUFIRI POLITIK DHE IDEOLOGJIK - DISKURS MBI FRYMËZIMET POLITIKE TË VITEVE TË '70 TË SHEKULLIT XX TE SHQIPTARËT NË KOSOVË

Abstrakt:

Ky artikull shqyrton mënyrën se si kufiri Kosovë-Shqipëri artikullohet në dokumentet shqiptare të viteve '70 si ndarje politike, afërsi kulturore dhe marrëdhënie e kontrolluar. Duke u mbështetur në plane bashkëpunimi, raporte diplomatike dhe materiale mbi vizitat e delegacioneve shqiptare në Kosovë, artikulli nuk synon të rindërtojë përvojën e përditshme të kufirit, por të analizojë gjuhën përmes së cilës kjo marrëdhënie bëhej e pranueshme politikisht. Vëmendja përqendrohet te formula si “bashkëpunim”, “reciprocitet”, “kuadër jugosllav” dhe “kulturë e përbashkët”, të cilat dëshmojnë se afërsia ndërmjet Kosovës dhe Shqipërisë nuk mohohej, por duhej të ndërmjetësohej. Teoria e Thomas Nail mbi kufirin si proces përdoret si mjet leximi për të kuptuar këtë qarkullim të kontrolluar, ndërsa analiza mbetet e përqendruar te diskursi arkivor. Artikulli argumenton se kufiri Kosovë-Shqipëri në vitet '70 prodhonte jo vetëm ndarje, por edhe një gjuhë të posaçme për artikulin e afërsisë shqiptare brenda kufizimeve politike jugosllave.

Fjalët kyç: *Kufiri Kosovë-Shqipëri, bashkëpunim kulturor, Thomas Nail, kufiri si proces.*

Hyrje

Në vitet '70, kufiri ndërmjet Kosovës dhe Shqipërisë ishte një nga nyjet më të ndjeshme të marrëdhënieve shqiptaro-jugosllave. Ai ndante dy shtete socialiste, por edhe dy mënyra të ndryshme të të menduarit për socializmin, kombin dhe rolin e kulturës në politikë. Për shqiptarët e Kosovës, Shqipëria ishte njëkohësisht hapësirë e largët dhe e afërt: e largët për shkak të kufizimeve politike, e afërt për shkak të gjuhës,

historisë dhe përfytyrimit kombëtar. Për Jugosllavinë, kjo afërsi ishte burim shqetësimi. Për Shqipërinë, ajo përbënte një mundësi për të ruajtur lidhjen me shqiptarët jashtë kufirit shtetëror.

Ky artikull e trajton kufirin Kosovë-Shqipëri si proces ideologjik dhe kulturor, jo vetëm si ndarje territoriale. Dokumentet arkivore të viteve 1971-1977 tregojnë se kufiri nuk funksiononte si mur i pakalueshëm. Përkundrazi, përmes tij qarkullonin delegacione, libra, programe televizive, grupe artistike, studentë, lajme dhe formula diplomatike. Megjithatë, ky qarkullim ishte i kontrolluar. Çdo afrim duhej të përkthehej në gjuhë të pranueshme politike: “bashkëpunim”, “reciprocitet”, “kuadër jugosllav”, “interes kulturor”.

Pikërisht këtu qëndron problemi kryesor i kësaj trajtese: si mund të lexohet një kufi që nuk shfaqet as si i mbyllur plotësisht, as si realisht i hapur? Për t’iu përgjigjur kësaj pyetjeje, artikulli përdor qasjen e Thomas Nail, i cili e koncepton kufirin si proces lëvizjeje, si regjim që organizon qarkullimin dhe jo vetëm si vijë që ndan hapësira. Në këtë kuptim, kufiri Kosovë-Shqipëri mund të shihet si regjim i afërsisë së kontrolluar. Ai nuk e shuante lidhjen ndërmjet Kosovës dhe Shqipërisë, por përcaktonte format në të cilat kjo lidhje mund të shfaqej.

Kufiri si gjuhë politike ndërmjet dy socializmave

Për këtë trajtesë, teoria e kufirit shërben si mjet ndihmës dhe jo si objekt më vete. Pika e nisjes nuk është një debat i gjerë mbi kufijtë, por mënyra se si kufiri Kosovë-Shqipëri shfaqet në dokumentet shqiptare të viteve ’70. Megjithatë, qasja e Thomas Nail është e dobishme sepse e zhvendos vëmendjen nga kufiri si vijë territoriale te kufiri si proces që rregullon qarkullimin.¹ Në këtë rast, kufiri nuk kuptohet vetëm përmes asaj që ndalon, por edhe përmes asaj që lejon të kalojë, në çfarë forme dhe nën çfarë kushtesh.²

Kjo është pikërisht ajo që shihet në dokumentet e përdorura këtu. Marrëdhëniet ndërmjet Kosovës dhe Shqipërisë nuk paraqiten si shkëputje e plotë. Përkundrazi, në to qarkullojnë delegacione, libra,

¹ Thomas Nail, *Theory of the Border* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 2-4.

² Nail, *Theory of the Border*, 21-24.

programe televizive, grupe artistike, studentë dhe lajme.³ Por ky qarkullim është i rregulluar nga një gjuhë e kujdesshme politike. Çdo afrim duhet të marrë emrin e “bashkëpunimit”, të “reciprocitetit” ose të “kuadrit jugosllav”.⁴ Prandaj, në këtë artikull kufiri trajtohet më shumë si gjuhë politike sesa si objekt gjeografik.

Kjo gjuhë bëhet më e kuptueshme kur vendoset brenda përplasjes së dy projekteve socialiste. Kosova e viteve '70 ndodhej në një pozitë të veçantë. Pas ndryshimeve kushtetuese të vitit 1974, autonomia e saj brenda Jugosllavisë u zgjerua, duke krijuar hapësirë më të madhe për zhvillim institucional, arsimor dhe kulturor shqiptar. Megjithatë, lidhjet me Shqipërinë mbetën të ndjeshme. Afërsia kulturore nuk mund të përkthehej lirshëm në afërsi politike. Çdo kontakt me Shqipërinë zhvillohej nën mbikëqyrjen e një sistemi që kërkonte të ruante baraspeshën federale dhe të shmangte çdo shfaqje të nacionalizmit shqiptar.

Në anën tjetër, Shqipëria e viteve '70 e shihte veten si mbajtëse të një modeli të pastër ideologjik. Regjimi shqiptar e paraqiste veten si kundërvënie ndaj revizionizmit jugosllav dhe si mbrojtës i një socializmi marksist-leninist të pakompromis. Në këtë kuptim, marrëdhëniet me Kosovën kishin gjithnjë më shumë sesa karakter kulturor, sepse ato mbartnin një ngarkesë ideologjike të pashmangshme, edhe kur shpreheshin përmes gjuhës së arsimit, kulturës dhe shkëmbimit institucional.

Kjo shihet qartë në planin e Ministrisë së Arsimit dhe Kulturës për vitin 1977. Plani parashihte shkëmbime arsimore, vizita studentësh, pritje grupesh artistike, dërgim tekstesh, bashkëpunim me institucione kulturore dhe kontakte të vazhdueshme me Kosovën, Maqedoninë dhe Malin e Zi.⁵

³ Arkivi i Ministrisë së Arsimit dhe Kulturës së Shqipërisë (më tej AMAK), “Plani i Ministrisë së Arsimit dhe të Kulturës në drejtim të Kosovës, Maqedonisë dhe Malit të Zi për vitin 1977,” 27 dhjetor 1976, Dosja nr. 663, 1-5.

⁴ Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme të Shqipërisë (më tej AMPJ), “Informacion mbi qëndrimin e delegacionit të Radio-Televizionit Shqiptar në Kosovë,” 7 dhjetor 1977, Dosja nr. 663, 1-2.

⁵ AMAK, “Plani i Ministrisë së Arsimit dhe të Kulturës në drejtim të Kosovës, Maqedonisë dhe Malit të Zi për vitin 1977,” 27 dhjetor 1976, Dosja nr. 663, 1-5.

Në dukje, këto ishin aktivitete kulturore. Por në kontekstin e marrëdhënieve shqiptaro-jugosllave, ato përbënin edhe përpjekje për të ruajtur një hapësirë të përbashkët shqiptare përtej kufirit shtetëror.

Prandaj, kufiri Kosovë-Shqipëri duhet kuptuar si hapësirë e ndërmjetme, i cili nuk e zhdukte lidhjen kulturore, por e kushtëzonte atë. Këtë e bënte duke mos e ndërprerë komunikimin, por veprimi i të komunikuarit merrte forma të caktuara. Kjo qasje, gjithsesi, nuk e shfuqizonte përfytyrimin e përbashkët shqiptar, por e vendoste brenda një gjuhe të kujdesshme dhe të ndërmjetësuar.

Në këtë lexim, Balibar dhe Paasi shërbejnë si pika mbështetëse: kufiri nuk ndodhet vetëm në vijën shtetërore, por edhe në institucionet, praktikat dhe mënyrat e emërimit.⁶ Megjithatë, analiza mbetet e lidhur me dokumentet. Ajo pyet se si flitet për kufirin, si flitet për Shqipërinë, çfarë lejohet të thuhet për afërsinë kulturore dhe ku fillon vetëpërmbajtja politike. Edhe formula e Mezzadra-s dhe Neilson-it për “kufirin si metodë” mund të përdoret këtu vetëm në këtë kuptim të kufizuar: kufiri nuk është tema abstrakte e artikullit, por mënyra për të lexuar gjuhën institucionale që prodhon afërsinë dhe distancën njëkohësisht.⁷

Burimet dhe mënyra e leximit

Materiali kryesor i këtij artikulli mbështetet në dokumente të Dosjes nr. 663, që përfshin plane bashkëpunimi, informacione politike dhe raporte mbi vizita të delegacioneve shqiptare në Kosovë. Këto dokumente nuk lexohen këtu si dëshmi të drejtpërdrejta të përvojës së përditshme të shqiptarëve të Kosovës, as si pasqyrim i plotë i marrëdhënieve shoqërore ndërmjet Kosovës dhe Shqipërisë. Ato lexohen, para së gjithash, si tekste institucionale që tregojnë mënyrën se si kjo marrëdhënie artikulohej, filtrohej dhe përkthehej në gjuhën e pranueshme politike të kohës.

⁶ Étienne Balibar, “What Is a Border?,” në *Politics and the Other Scene*, trans. Christine Jones, James Swenson, and Chris Turner (London: Verso, 2002), 75-86; Anssi Paasi, “The Institutionalization of Regions: A Theoretical Framework for Understanding the Emergence of Regions and the Constitution of Regional Identity,” *Fennia* 164, no. 1 (1986): 105-46.

⁷ Sandro Mezzadra dhe Brett Neilson, *Border as Method, or, the Multiplication of Labor* (Durham, NC: Duke University Press, 2013), 14-18.

Prandaj, trajtesa është më tepër diskursive sesa rindërtim i përvojës së jetuar. Ajo nuk synon të hyjë nga brenda në përditshmërinë e kufirit, por të analizojë gjuhën përmes së cilës kufiri bëhet i mendueshëm në dokumentet zyrtare: si “bashkëpunim”, si “reciprocitet”, si “kuadër jugosllav”, si “kulturë e përbashkët” dhe si afërsi që duhej rregulluar.⁸ Më tepër sesa formulime burokratike, kjo parancë tregon kufijtë e asaj që mund të thuhej publikisht dhe mënyrën se si afërsia kombëtare duhej të përkthehej në kategori të padëmshme politike.⁹

Teoria e kufirit përdoret këtu në funksion të këtij leximi diskursiv. Thomas Nail ndihmon për të konceptuar kufirin jo si vijë të palëvizshme, por si proces që rregullon qarkullimin e njerëzve, teksteve, programeve dhe përfaqësimeve. Megjithatë, artikulli nuk synon të ndërtojë një model teorik të kufirit. Ai përdor teorinë vetëm aty sa është e nevojshme për të lexuar gjuhën e dokumenteve dhe për të kuptuar se si kufiri Kosovë-Shqipëri shfaqet në to si afërsi e kontrolluar.

Në këtë kuptim, edhe media luante rol të veçantë në këtë marrëdhënie. Radio-Televizioni shërbente, natyrshëm, si mjet komunikimi, por edhe si hapësirë e prodhimit të imazhit të ndërsjellë. Për shqiptarët e Kosovës, programet e Shqipërisë nuk kishin vetëm funksion informues, por ishin edhe dritare drejt një hapësire tjetër shqiptare, që në realitet ishte një formë e afërsisë që kufiri politik nuk mund ta lejonte plotësisht.

Në raportet shqiptare përmendet se materialet e Radio-Televizionit të Tiranës që ishin transmetuar në Kosovë “janë pritur me ngrohtësi”, madje edhe kur ishin dhënë në serbokroatisht.¹⁰ Kjo është e rëndësishme sepse tregon se përmbajtja shqiptare kishte jetë përtej formatit gjuhësor dhe përtej kontrollit teknik. Ajo funksiononte si shenjë e një lidhjeje kulturore që dëshirohej të mbahej gjallë.

Në të njëjtën kohë, përfaqësuesit kosovarë kërkonin që edhe Shqipëria ta përfaqësonte Kosovën në mënyrë pozitive. Një nga formulimet më domethënëse në dokumente arkivore është kërkesa: “Ne

⁸ AMPJ, “Informacion mbi qëndrimin e delegacionit të Radio-Televizionit Shqiptar në Kosovë,” 7 dhjetor 1977, Dosja nr. 663, 1.

⁹ AMPJ, “Informacion mbi qëndrimin e delegacionit të Radio-Televizionit Shqiptar në Kosovë,” 2.

¹⁰ AMPJ, “Informacion mbi qëndrimin e delegacionit të Radio-Televizionit Shqiptar në Kosovë,” 2.

kemi dhënë ndonjë lajm të mirë për vendin tuaj dhe do të jetë mirë të bëni edhe ju për ne ndonjë lajm të mirë”.¹¹ Kjo nuk është thjesht kërkesë redaksionale. Ajo flet për nevojën e njohjes së ndërsjellë. Kosova kërkon të hyjë në hapësirën simbolike të Shqipërisë, jo vetëm si çështje politike, por si realitet shqiptar që meriton përfaqësim.

Këtu mund të përdoret me kujdes Benedict Anderson. Nëse komunitetet kombëtare ndërtohen përmes komunikimit, qarkullimit të lajmeve dhe përfytyrimit të një bashkësie më të gjerë,¹² atëherë kërkesa për lajme të mira nuk është anësore. Ajo është pjesë e prodhimit të një horizonti të përbashkët shqiptar. Në këtë rast, kufiri nuk zhduket, por rinegociohet përmes medias.

Kultura e përbashkët dhe kufijtë e artikullimit

Një tjetër element i rëndësishëm është mënyra se si kultura përdoret si gjuhë e pranueshme për të folur për afërsinë kombëtare. Në një raport, përfaqësues kosovarë theksojnë se “është me rëndësi sidomos bashkëpunimi në fushën e programeve si shprehje e ndjenjave të popullit tonë, pasi kemi një kulturë të përbashkët e unike”.¹³ Kjo fjali është e fortë pikërisht sepse përdor kulturën si kategori që mund të thotë më shumë sesa lejon politika.

“Kultura e përbashkët” krijon një hapësirë ku mund të artikullohet afërsia pa u shprehur drejtpërdrejt një pretendim politik. Ajo lejon që lidhja Kosovë-Shqipëri të paraqitet si natyrore, historike dhe emocionale, por njëkohësisht e mban brenda një forme të pranueshme institucionale. Kjo është arsyeja pse arsimi, libri, teatri, muzika dhe televizioni kanë peshë të veçantë në dokumente. Ato nuk janë fusha të pafajshme. Janë forma të qarkullimit të identitetit.

Plani i vitit 1977 e dëshmon qartë këtë. Ai parashihte pritje të grupeve arsimore, studentore dhe artistike, dërgim tekstesh dhe

¹¹ AMPJ, “Informacion mbi qëndrimin e delegacionit të Radio-Televizionit Shqiptar në Kosovë,” 4.

¹² Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London: Verso, 1983), 6, 35-46.

¹³ AMPJ, “Informacion mbi qëndrimin e delegacionit të Radio-Televizionit Shqiptar në Kosovë,” 3.

bashkëpunim me institucione të Kosovës.¹⁴ Të gjitha këto aktivitete e bëjnë kufirin të kalueshëm në mënyrë simbolike. Por kjo kalueshmëri nuk është e lirë. Ajo është e planifikuar, e miratuar dhe e kontrolluar. Prandaj, në kuptimin e Nail, kufiri këtu nuk është vetëm ndalim. Ai është rregullim i lëvizjes. Ai përcakton kush mund të kalojë, çfarë mund të qarkullojë, në çfarë kohe, me çfarë emërtimi dhe me çfarë qëllimi.

Në këtë pikë mund të flitet për një formë të afërsisë së kontrolluar. Kosova dhe Shqipëria nuk ishin të ndara në mënyrë absolute. Por marrëdhënia e tyre nuk mund të zhvillohej as si afërsi e pakushtëzuar. Ajo duhej të kalonte përmes një serie filtrash politikë dhe institucionalë. Pikërisht kjo e bën kufirin liminal: ai krijon një hapësirë të ndërmjetme ku lidhja ekziston, por nuk mund të shfaqet pa ndërmjetësim.

Kjo gjendje e ndërmjetme nuk ishte përjashtim i përkohshëm. Ishte vetë forma e marrëdhënies. Përfaqësuesit kosovarë mund të flisnin për kulturë të përbashkët, por duhej të përmendnin edhe kuadrin jugosllav. Mund të kërkonin shkëmbim programesh, por në gjuhën e reciprocitetit. Mund të shprehnin respekt për Shqipërinë, por pa e kthyer këtë në pozicion politik të drejtpërdrejtë. Kjo është arsyeja pse kufiri ishte më shumë sesa ndarje. Ai ishte një mekanizëm që formësonte fjalorin politik të aktorëve që i mësonte ata si të flisnin, çfarë të theksonin, çfarë të linin të nënkuptuar dhe ku të ndaleshin.

Përfundim

Kufiri Kosovë-Shqipëri në vitet '70 nuk mund të kuptohet vetëm si vijë shtetërore ndërmjet Jugosllavisë dhe Shqipërisë. Dokumentet arkivore tregojnë një realitet më të ndërlikuar: kufiri ishte regjim qarkullimi, mekanizëm kontrolli dhe hapësirë e përfytyrimit kulturor. Ai nuk e ndërpriste lidhjen ndërmjet Kosovës dhe Shqipërisë, por e vendoste atë në formë të rregulluara dhe të kujdesshme. Teoria e Thomas Nail ndihmon për ta kuptuar këtë marrëdhënie sepse e trajton kufirin si proces. Por thelbi i kësaj trajtese nuk është ndërtimi i një teorie të përgjithshme të kufirit. Thelbi është leximi i gjuhës përmes së cilës kufiri bëhet i pranishëm në dokumente: në mënyrën si emërtohet

¹⁴ AMAK, "Plani i Ministrisë së Arsimit dhe të Kulturës," 1-5.

bashkëpunimi, si kufizohet afërsia, si kërkohet reciprociteti dhe si kultura bëhet hapësirë e pranueshme për të folur për lidhjen Kosovë-Shqipëri.

Në fund, rëndësia e kufirit nuk qëndron vetëm në atë që ndante, por në atë që prodhonte. Ai prodhonte kujdes, përkthim politik, reciprocitet, dëshirë për njohje dhe forma të ndërmjetme të përkatësisë. Për shqiptarët e Kosovës, Shqipëria ishte një prani që nuk mund të përqafohej hapur politikisht, por që mund të mbahej gjallë përmes kulturës, arsimit dhe medias. Kjo e bën kufirin Kosovë-Shqipëri një hapësirë ku politika e ndarjes dhe imagjinata e afërsisë bashkëjetonin në mënyrë të vazhdueshme.

Bibliografi

- Arkivi i Ministrisë së Arsimit dhe Kulturës të Shqipërisë. “Plani i Ministrisë së Arsimit dhe të Kulturës në drejtim të Kosovës, Maqedonisë dhe Malit të Zi për vitin 1977.” 27 dhjetor 1976. Dosja nr. 663.
- Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme të Shqipërisë. “Information mbi qëndrimin e delegacionit të Radio-Televizionit Shqiptar në Kosovë.” 7 dhjetor 1977. Dosja nr. 663.
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1983.
- Balibar, Étienne. “What Is a Border?” In *Politics and the Other Scene*, translated by Christine Jones, James Swenson, and Chris Turner, 75-86. London: Verso, 2002.
- Mezzadra, Sandro, and Brett Neilson. *Border as Method, or, the Multiplication of Labor*. Durham, NC: Duke University Press, 2013.
- Nail, Thomas. *Theory of the Border*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Paasi, Anssi. “The Institutionalization of Regions: A Theoretical Framework for Understanding the Emergence of Regions and the Constitution of Regional Identity.” *Fennia* 164, no. 1 (1986): 105-46.